

OCENE IN POROČILA

Peter Štih, **Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem**. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994. 265 strani. (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; 11)

Slovensko družbo že več kot poldrugo stoletje zaposluje plemstvo v nekdanjih deželah s slovenskim prebivalstvom. Mnogi so mu pripravljene pripisati krivdo za vse, kar so slabega Slovenci v preteklosti doživeli. Diskusija je časovno različno intenzivna. Nanjo izredno vplivajo aktualne nacionalne in politične razmere, v zadnjem času celo potrebe posameznih strank. Stališča, ki jih posamezniki in skupine izražajo, so trenutno zelo različna: od povsem odklonilnih do evforičnih. Spomnimo se samo Celjskih grofov (knezo) ter pisanja in govorjenja o njih. Kdor to opazuje zgolj od daleč, bo mislil, da smo Slovenci ne le narod zgodovinarjev, ampak izrednih strokovnjakov za vsa vprašanja, ki so povezana z našimi graščinami. Resnica je žal drugačna. Za veliko večino teh diskusij je značilno, da je v njih zelo malo znanja. Velika večina dejstev je na trhlih nogah; fantazija, žal pa tudi laž in zloba ter zlasti zavist brezmejno kraljujejo.

Gorica, ki ji preteklost nikoli ni mogla vzeti njenega slovenskega imena, je poimenovala eno najuglednejših plemiških družin, povezanih z našim ozemljem. Sodi med dinastično plemstvo in je na jugovzhodu nemške države opravljala zanjo pomembne naloge. Od prve omembe, povezane z Gorico v začetku 12. stoletja pa vse do leta 1500, ko so Goriški grofje izumrli, so z različno intenzivnostjo vplivali na velik del dogajanja na Goriškem, ampak tudi na Tirolskem, Koroškem, v Furlaniji, Istri in na Kranjskem. Iz Bavarske so preko Koroške segli v svet ob Soči in njenih pritokih ter na Kras. K vzponu so jim veliko pomagale odvetniške pravice nad oglejskim patriarhatom ter nekaterimi škofijami, ki so bile povezane z naštetim ozemljem. Odvetništvo poreške je na primer prispevalo k nastanku Pazinske grofije, po ozemlju katere danes nekateri tako vzdihujejo. Izrabljanje politične in vojaške šibkosti njihovih »delodajalcev« jim je pripomoglo do oblikovanja samostojne dežele. Tudi v ženitvenih povezavah niso bili nespretni. Prek porok so dobili veliko posesti na Tirolskem. Slednje je zaradi obsega in oddaljenosti povzročilo, da se je rodbina razdelila v dve liniji: goriško ali albertinsko in goriško-tirolsko ali majnhardinsko. Slednja je zaradi »pravilne« povezave s Habsburžani proti Otokarju Premislju dobila leta 1279 v zastavo Kranjsko s Slovensko marko, 1286 pa v fevd Koroško, kjer so bili vojvode do izumrtja linije 1335. Kljub velikim teritorialnim pridobitvam Goriški grofje niso nikoli uspeli ustvariti sklenjenega teritorija, ampak so oblikovali ozemeljsko ločene Prednjo grofijo Goriško na Koroškem, ožjo Goriško, Pazinsko grofijo v Istri ter Grofijo v Marki in Metliki. Rodbina je imela svoj višek v 13. in 14. stoletju. Žal pa je bil ta nekoliko navidezen, ker je bil goriški dominium strukturalno zelo raznolik. Sestavljala so ga gospodstva, posesti, odvetščine, sodne in druge pravice, malo pa je bilo pravih alodov. Zgodovina goriških grofov na svoj način dokazuje, med našim plemstvo so eni redkejših, ki so bili finančno premožni, da denar ni vse. Čeprav je rodbina v 15. stoletju, po propadu svetne oblasti oglejskih patriarhov, dobila tudi to v investituro (bili so državni knezi), jih to ni ustavilo na poti navzdol. Avtor ugotavlja, da jim zgodovina v bistvu ni bila naklonjena. »Ko so imeli moč, jim je manjkala naslov, ko pa so tega dobili, ni za njim stalo nič.«

Goriška veja se je 1342 delila na istrsko in ožjo goriško vejo. Prva, ki je izumrla že 1374, je imela posesti v Istri, na Kranjskem in v slovenski Marki. Slednjo so oblikovali v posebno deželo, vplivali so na razvoj Črnomlja in Metlike. Goriška veja je imela posesti v Posočju, na Vipavskem, Krasu in Furlaniji. Za obema vejama so dedovali Habsburžani, ki so njihovo največjo stvaritev, goriško deželo, obdržali vse do propada monarhije.

Štihova knjiga je dvodelna. Na eni strani je predmet njenega obravnavanja sama grofovska rodbina, na drugi pa njeni ministeriali in militi. Ta dvojnost ji daje strokovne dimenzije, ki so v našem zgodovinopisju dokaj redke. Iz zgoraj naštetih posesti izhaja, da je pomen rodbine daleč presegal ne samo današnji prostor Slovenije, ampak tudi naš etnični prostor v starejših obdobjih. S svojo posestjo strateško pomembnih področij, zlasti trgovskih in vojaških poti, so bili vsega upoštevanja vredni »mednarodni« faktor na smereh, ki so vodile v Italijo. Peter Štih je torej v tem pogledu kot avtor izrazilo mednarodno, saj obravnava prostor, ki je neposredno zanimiv za današnje štiri države: Avstrijo, Italijo, Slovenijo in Hrvaško, posredno pa nekatere njihove sosesede. Zato seveda ni slučaj, da je knjiga pod naslovom **Studien zur Geschichte der Grafen von Görz in Istrien und Krain** leta 1996 izšla tudi v nemškem jeziku na Dunaju pri založbi Oldenburg. Ker je založbo pripravila do takega dejanja le vsebina, ne pa danes običajni mednarodni aranžmaji posameznikov v stilu »ti meni, jaz tebi«, nam lahko služi za pozitiven primer danes tako

razvpitega mednarodnega uveljavljanja naših znanstvenikov. Pri tem je ključnega pomena, da je to dosegel z obravnavo »domače« teme, ne pa nekih eksotičnih primerov, kot to delajo nekateri naši znani »mednarodno uveljavljeni« kolegi.

Drug del knjige, zlasti katalog, ki obravnava posamezna gospostva tako za Istro kot Slovensko marko in Belo krajino, je, če ne upoštevamo, da sega tudi v drugo državo, lokalni. Podpisanega so zlasti pritegnili številni novi podatki o posestnikih in upravljalcih gradov Gradac, Hmeljnik, Kozjak, Mehovo, Metlika, Rožek, Soteska, Šumberk in Žužemberk. Ob njih bi še posebno izpostavili poglavje o izvoru, jezikovni pripadnosti in sorodstvenih povezavah ministerialov in militov. Če se človek spomni, kaj je bilo doslej vse napisano o najstarejših prebivalcih naših v veliki meri porušeni in požganih pričevalcev srednjeveškega dogajanja, ga prevzame posebna hvaležnost do avtorja, ki mu kljub izrednemu znanju in dobremu poznavanju širših vprašanj, ni bilo nečastno, raziskati številnih lokalnih podrobnosti in posebnosti. V dodatku jih dopolnjuje kar 12 genealoških preglednic, 3 zemljevidi ter še seznam starejših in različnih oblik najpomembnejših krajevnih imen.

Knjiga Petra Štiha *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem* ni delo, po katerem bodo bralci množično segali, saj je izrazito znanstvena, polna podatkov, pa tudi zapisov o nejasnostih: Zahteva nemalo predznanja in veliko natančnosti in zbranosti pri branju. Iz nje se je mogoče naučiti veliko novega, vendar je treba hkrati tudi obnavljati razrahljano poznavanje srednjega veka, saj se sicer marsikatero avtorjevo odkritje bralcu lahko izmuzne. Prepričani smo, da bo delo uvrščeno med resnično največje dosežke slovenskega zgodovinopisja in to ne le v desetletju pred prelomom tisočletja.

Stane Granda

France Baraga, **Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva**. Ljubljana : Teološka fakulteta, 1995. 600 strani. (Acta Ecclesiastica Sloveniae ; 17)

Malo je arhivov v Sloveniji, in ne samo v Sloveniji, ki se lahko pohvalijo s takšnim popisom arhivskega gradiva, kot ga je za kapiteljski arhiv v Novem mestu pripravil France Baraga. V času nastajanja tega popisa mi je prijatelj France veliko pripovedoval o svojem delu, o zanimivostih, ki jih je našel med novomeškimi arhivalijami, in o težavah, s katerimi se je pri urejanju kapiteljskega arhiva srečeval. Svoj prvi rokopis mi je nesebično ponudil v uporabo, ko sem pripravljal življenjepis novomeških proštov. In vendar sem bil resnično prijetno presenečen, ko mi je avtor izročil tiskano knjigo s svojim posvetilom. Knjiga je namreč daleč preseгла tisto, kar sem pred tem poznal in uporabljal. Prijatelju Francetu za opravljeno delo iskreno čestitam. Kakšno garaško delo se skriva za temi 600 tiskanimi stranmi, more pravzaprav pravilno ovrednotiti le nekdo, ki je tudi sam kdaj skušal spraviti v red določeno arhivsko gradivo in ga popisati.

Kaj nam razodeva knjiga *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva*? Pogled v do podrobnosti razvejano kazalo (strani 5–12) nam za seznamom okrajšav (13–14) ponudi spremno besedo p. Metoda Benedika, sicer urednika zbirke, in to v slovenščini (15–16) in nemščini (17–18). Dvojezična je tudi kratka kronologija kapitlja (19–27 slovensko, 29–38 nemško). Avtorjev uvod s kratko zgodovino kapiteljskega arhiva (39–46) pa nas seznani s preteklostjo kapiteljskega arhiva, njegovo ureditvijo, problemi, s katerimi se je arhiv v preteklosti soočal, in z metodološkim pristopom avtorja pri aktualnem urejanju gradiva, oziroma Kapiteljskega arhiva. Gradiva torej, ki ga je kronal s popisom, ki ga sedaj predstavljamo.

Knjiga sama je **razdeljena na tri dele**.

V **prvem delu** so regesti listin (strani 49–277), ki se nanašajo na zgodovino novomeškega kapitlja ne glede na to, kje se te listine danes nahajajo, oziroma v kakšni obliki so se nam ohranile. Avtorja je zanimala predvsem njihova sporočilnost. Zato so poleg originalnih listin popisani tudi vsi notarski prepisi, transumpti, vidimusi, navadni prepisi in koncepti listin. Upošteval pa je tudi regeste starejših izgubljenih listin. Vseh regest v knjigi je 630 in so vzorno urejeni po standardnem vzorcu: leto, mesec, dan in kraj izstavitve, vsebina in opis listine ter eventualne objave. Nekateri regesti pomembnejših listin so prerasli kar že v objavo celotne listine v slovenskem prevodu.

Drugi del nosi naslov *Popis arhivskega gradiva (279–540)* in je razdeljen na 16 serij, ki jih je avtor določil pri urejanju kapiteljskega arhiva. Gradivo samo je smiselno razdelil, kot pravi sam v svojem uvodu, na šest fondov kapiteljskega arhiva z gesli: kapitelj, župnija, dekanija, šolsko nadzorstvo, uredništvo verskega lista *Križ* in duhovniško društvo (CMD). Ostalo arhivsko gradivo, ki ne sodi v enega od fondov kapiteljskega arhiva v ožjem pomenu besede, pa je France Baraga razdelil v 12 samostojnih zbirk po naslednjem vrstnem redu: personalia, društva, pridige, rokopisi, časopisni izrezki, fotokopije, glasbeni arhiv, igre Prosvetnega